

TIJDSCHRIFT VOOR LITURGIE

OVERDRUK:

Verrezen tot leerlinge van de Heer

MARIA MAGDALENA IN DE VERKONDIGING VAN AUGUSTINUS¹

door Hans van Reisen

In de nieuw-testamentische geschriften wordt Maria Magdalena twaalf keer genoemd. Die twaalf passages zijn als het ware over vier scènes rond Jezus te verdelen. Ten eerste wordt Maria Magdalena genoemd onder de vrouwen die naast de twaalf mannelijke leerlingen Jezus vergezelden toen deze rondtrok om het rijk Gods te prediken. Van Maria Magdalena wordt dan nadrukkelijk vermeld dat er zeven duivels uit haar waren weggegaan. Lc 8,1-3 laat het open of Maria Magdalena ook tot de vrouwen kan worden gerekend die uit eigen middelen voor het rondtrekkend gezelschap zorg droegen, maar in Mc 15,40-41 wordt dat wél uitdrukkelijk gesteld. Daaruit mag men wellicht concluderen dat Maria Magdalena een vermogende vrouw is geweest. Ten tweede staat Maria Magdalena te boek onder de mensen die Jezus aan het kruis hebben zien hangen. Ten derde wordt zij vermeld onder de vrouwen die Jezus begraven zien worden. En tenslotte prijkt haar naam bij alle evangelisten in verband met de bijzondere gebeurtenissen bij het lege graf. De meest uitvoerige beschrijving hiervan is Joh 20,1-18.

In deze bijdrage wordt beschreven waar en hoe Augustinus (354-430) over Maria Magdalena heeft gesproken en geschreven. Voor alle duidelijkheid: het is er hier niet om te doen Augustinus' omgang met de H. Schrift toe te lichten. Het gaat om een inhoudelijke uitleg van teksten over één bijbelse figuur². Hier en daar wordt daarin aangetekend welke elementen als karakteristiek voor Augustinus kunnen worden beschouwd. Die karakteristieken maken het bijzonder boeiend om de uitleg over Maria Magdalena van Augustinus in een bijdrage als deze centraal te stellen. Augustinus blijkt daarin een zorgvuldig tekstlezer, maar dat gegeven alleen is nog niet genoeg om iemands uitlegkundige beschouwingen centraal te stellen. Augustinus weet in zijn benadering een aantal aspecten

1. De tekst van dit artikel is een gewijzigde vorm van de lezing gehouden op een studiedag van de leden van de Nederlandse Provincie van de Orde der Augustijnen op vrijdag 23 april 1993.
2. Zowel over het gebruik van afzonderlijke bijbelboeken door Augustinus als over zijn uitleg van bepaalde bijbelverzen of over zijn commentaar rond bepaalde bijbelse figuren raadplege men talrijke artikelen en boeken van A.-M. LA BONNARDIÈRE. Augustinus' beschouwingen rond Maria Magdalena zijn echter bij mijn weten nog nooit op deze wijze geordend.

van Maria Magdalena te laten oplichten dat verrassend is en actueel. Opvallend is daarin hoe de positie van Maria Magdalena in verhouding tot Petrus en Johannes wordt belicht en hoe inventief zij zich het onderricht van Jezus heeft eigengemaakt. Zij blijkt zo'n uitmuntende leerlinge te zijn dat Augustinus haar op verschillende manieren als beeld van de kerk laat functioneren³.

Het tekstmateriaal voor deze bijdrage is geïnventariseerd met behulp van een cd-rom⁴. De gegevens over Maria Magdalena vallen niet altijd terug te vinden onder haar eigen naam. Dikwijls wordt zij door Augustinus omschreven. Niettemin wordt bij een eerste inventarisatie duidelijk dat Augustinus het hoofdzakelijk over Maria Magdalena heeft als hij uitleg wil geven over de betreffende evangelieteksten⁵. Dat doet hij overigens alleen in verband met de gebeurtenissen bij het kruis en bij het lege graf. Aan het gegeven dat Maria Magdalena van zeven duivelen is verlost en dat zij tot de vrouwen behoorden die Jezus tijdens zijn openbare leven vergezelden, besteedt Augustinus geen enkele aandacht; evenmin wordt op bijzondere wijze ingegaan op het feit dat Maria Magdalena toezag hoe Jezus in zijn graf werd gelegd. Daarentegen is de ontmoeting tussen Maria Magdalena en de verrezen Heer zoals verhaald in Joh 20,11-18 bron voor uitvoerige overdenkingen⁶. Maria Magdalena komt uitvoerig aan de orde in *De consensu evangelistarum* (400)⁷, *Iohannis evangelii tractatus* (416-417)⁸ en de *Sermones* (402-418)⁹. Incidenteel brengt Augustinus haar ter sprake in *De*

3. Vgl. voor een andere figuur als beeld van de kerk: A.-M. LA BONNARDIÈRE, *La Chananéenne: Préfiguration de l'Église d'après saint Augustin: Augustinus 12* (1967) 209-238.
4. P. TOMBEUR (ed), *Cetedoc Library of Christian Latin Texts*, Turnhout 1991. Het is niet mogelijk om voor de afzonderlijke werken van Augustinus te steunen op één tekstuitgave. Voor een van de meest recente overzichten raadplege men C. MAYER (ed), *Augustinus-Lexikon*, Basel / Stuttgart 1986 sqq, Vol 1, xxvi-xli. Ten aanzien van de preekuitgaven zij men verwezen naar P.-P. VERBRAKEN, *Études critiques sur les sermons authentiques de saint Augustin* (= *Instrumenta Patristica* 12), Steenbrugge / 's Gravenhage 1976, en naar de aanvulling van dezelfde auteur in M. Van UYTFANGE / R. DEMEULENAERE (ed.), *Aevum inter vtrvmque* (= *Instrumenta Patristica* 23), Steenbrugge/'s Gravenhage 1991, 484-490.
5. Er zijn echter wel uitzonderingen. In *Sermo* 5,7 wordt de ontmoeting tussen Maria Magdalena en Jezus benut om de ontmoeting tussen Jakob en de engel toe te lichten. In deze passage functioneert Joh 20,17: 'Houd mij niet vast, want ik ben nog niet opgestegen' als uitleg bij Gn 32,37: 'Laat mij gaan, want de dageraad is aangebroken'.
6. In het jaar 400 werd het lezingenrooster in Hippo voor de eerste week van Pasen door Augustinus gewijzigd en besloot men om min of meer in een *lectio continua* alle paasverhalen uit de evangeliën te lezen. Vanaf dan wordt Joh 20,1-18 elk jaar gelezen; voordien niet. Over deze paasverhalen werd in deze eerste paasweek elke dag gepreikt. Aan deze vieringen werd vooral deelgenomen door degenen die in de paasnacht waren gedoopt. Vgl. S. POQUE, *Augustin d'Hippone. Sermons pour la Pâque* (= *Sources Chrétiennes* 116), Paris 1966, 85-115.
7. *Cons.eu.* 3,21,58; 3,24,63-69; 3,25,70-79.
8. *Io.eu.tr.* 119,1; 120,6; 121,1.3-4.
9. S. 5,7 (408-419); 143,4 (412-416); 229K,2 (= s. *Guelferbytanus* 13) (>412); 229L,1-2 (= s. *Guelferbytanus* 14) (>412); 243,1-2 (408-412); 244,1-4 (412-418); 245,1-4

opere monachorum (401)¹⁰, in de *Epistulae Iohannis tractatus* (407-408)¹¹, in de *Enarrationes in Psalmos* (392-420)¹², in *De trinitate* (414)¹³, in *De civitate Dei* (418)¹⁴ en in de *Epistulae* (410-414)¹⁵. Alle teksten dateren uit de periode tussen 400-420. De meeste passages over Maria Magdalena zijn uit die periode slechts bij benadering te dateren. Voorlopig is het niet mogelijk de afzonderlijke teksten in chronologische volgorde te bezien om te ontdekken of Augustinus' uitleg rond Maria Magdalena zich op een bepaalde manier ontwikkeld heeft. Augustinus' beschouwingen rond Maria Magdalena zijn in deze bijdrage daarom geordend volgens het verloop van het Johannesevangelie.

A. ONDER HET KRUIS

De eerste vraag die nadrukkelijk over Maria Magdalena wordt gesteld, is waar zij zich bevond toen Jezus aan het kruis hing¹⁶. De synoptische evangelisten vermelden haar onder de vrouwen die op afstand staan toe te zien¹⁷. Johannes vermeldt haar bij de drie of vier vrouwen die onder het kruis staan¹⁸. Augustinus merkt hierover op dat de berichten over Maria Magdalena niet tegenstrijdig aan elkaar zijn. Johannes laat haar immers onder het kruis vertoeven als Jezus nog leeft; de andere evangelisten noemen haar op afstand toe te zien nadat Jezus is gestorven. Daarmee is volgens Augustinus deze kwestie opgelost. Over Maria Magdalena worden we in dit verband niet zo veel wijzer. Dat wordt echter anders in Augustinus' commentaar bij de evangeliëverhalen over de gebeurtenissen in de graftuin.

B. OP WEG NAAR HET GRAF

Kwam zij op de paasmorgen alléén naar Jezus' graf toe zoals in het Johannesevangelie wordt vermeld¹⁹, of in gezelschap van enkele vrou-

(410-417); 246,2-4 (412-413); 375C (*s. Mai* 95) (402-404). Met uitzondering van de eerste twee staat van alle andere hier vermelde preken vast dat zij gehouden zijn in de eerste week van Pasen. Augustinus had zich de gewoonte eigen gemaakt om alle verrijzenisverhalen uit de evangeliën in deze dagen toe te lichten voor de kerkgangers. Zijn gehoor bestond naast de groep mensen die alle dagen de vieringen bezocht, in deze week speciaal uit de groep pasgedoopten. De omvang van het aantal toehoorders op doordeweekse dagen in de Paasweek wordt tussen de 200 en 300 personen geschat. Vgl. S. POQUE, *Augustin d'Hippone: Sermons pour la Pâque*, (= Sources Chrétiennes 116) Paris 1966.

10. *Op.mon.* 5,6.

11. *Ep.lo.tr.* 3.

12. *En.Ps.* 58,1,10; 68,2,5.

13. *Trin.* 1,9; 4,3.

14. *Ciu.* 14,2.

15. *Ep.* 120,3 (410-411); 149,3 (414).

16. Vgl. *Cons.eu.* 2,21,58.

17. Vgl. Mt 27,55-56, Mc 15,40-41 en Lc 23,48-49.

18. Vgl. Joh 19,25-27.

19. Vgl. Joh 20,1.

wen zoals bij de synoptici²⁰? Augustinus hierover: "Maria Magdalena kwam met de andere vrouwen bij het graf, maar omdat Maria Magdalena de Heer vuriger had bemind dan de andere vrouwen, noemt Johannes haar niet ten onrechte alleen en worden de andere vrouwen die volgens het getuigenis van de andere evangelisten bij haar waren, verzwegen²¹". Deze tekst is om twee redenen interessant. Ten eerste krijgt men een indruk van de manier waarop Augustinus over Maria Magdalena denkt: een vrouw die de Heer vuriger had bemind dan de andere vrouwen. Ten tweede zien we hier een karakteristieke trek van Augustinus' omgang met de H. Schrift: tegenstrijdigheden tussen schriftteksten worden benut om naar diepere zin en betekenis te zoeken.

C. DE HEER VAN MARIA MAGDALENA

Het derde punt betreft hetgeen Maria Magdalena bericht aan Simon Petrus en aan de door Jezus beminde leerling: "Ze hebben de Heer weggenomen uit het graf en wij weten niet waar ze Hem hebben neergelegd²²". Augustinus tekent hierbij aan: "Enige handschriften, ook Griekse, hebben 'zij hebben MIJN Heer weggenomen' wat aannemelijk is om een inniger gevoel van liefde of dienstbaarheid uit te drukken, maar in de meeste handschriften die wij hebben ingezien, hebben wij dit niet gevonden²³". Door Augustinus worden tekstvarianten benut om op de bijzondere relatie tussen Maria Magdalena en Jezus te wijzen. De bijzondere band tussen hen wordt hiermee bevestigd. Betreffende Griekse handschriften staan overigens nog steeds in tekstkritische uitgaven van de nieuwtestamentische geschriften afgedrukt.

D. HET GELOOF VAN JOHANNES

Bijzonder interessant is de manier waarop het bericht van Maria Magdalena doorwerkt in het vervolg van het evangeliëverhaal. Zij snellen naar het graf. Die andere leerling komt als eerste aan en ziet voorovergebukt de zwachtels liggen. Vervolgens komt ook Petrus bij het graf, gaat naar binnen en ziet behalve de zwachtels de zweetdoek elders opgerold. Dan gaat ook de andere leerling naar binnen: Hij ziet en gelooft²⁴. Augustinus hierover: "Hier menen sommigen die niet goed opletten dat Johannes toen is gaan geloven dat de Heer verzezen was. Maar het vervolg wijst daar niet op. Want wat moet dan die volgende zin 'want zij had-

20. Vgl. Mt 28,1, Mc 16,1 en Lc 24,1.

21. Vgl. *Cons.eu.* 3,24,69. Andere uitleggers zien het gezelschap van Maria Magdalena bevestigd in haar bericht aan Simon Petrus en de door Jezus beminde leerling: "Ze hebben de Heer weggenomen en WIJ weten niet waar ze Hem hebben neergelegd" (Joh 20,2).

22. Joh 20,2.

23. Vgl. *Io.eu.tr.* 120,6. Voor de vertaling van de fragmenten afkomstig uit Augustinus' Verhandelingen over het Johannesevangelie is dankbaar gebruik gemaakt van een handgeschreven vertaling van dr. Clemens Beukerss.j.

24. Vgl. Joh 20,3-8.

den nog niet begrepen hetgeen er geschreven stond, dat Hij namelijk uit de doden moest opstaan²⁵? Johannes die niet wist dat Hij moest opstaan, heeft dus niet geloofd dat Hij al opgestaan was. Wat zag en wat geloofde hij dan? Hij zag het graf leeg en hij geloofde wat de vrouw (dit is Maria Magdalena) gezegd had, dat ze Hem uit het graf hadden weggehaald. Zij hadden immers nog niet begrepen hetgeen er geschreven stond, dat Hij namelijk uit de doden moest opstaan²⁶". Deze uitleg van Joh 20,8-9 met behulp van Joh 20,2 is in de geschiedenis van de exegese onlosmakelijk met Augustinus verbonden²⁷. Vermoedelijk heeft deze uitleg op minstens twee gronden enige irritatie opgeroepen. Het eerste probleem is dat Johannes en wellicht ook Petrus zich in hun interpretatie van wat zij zien, laten leiden door het getuigenis van één persoon, en nog wel van een vrouw. Dat is een ongewone gang van zaken in een wereld waarin een rechtsgeldig getuigenis door minstens twee personen moest worden gedragen²⁸ en dat zullen in die wereld wel mannen geweest moeten zijn. Het tweede probleem is dat die twee belangrijke leerlingen op grond van wat zij zien, volgens de uitleg van Augustinus niet meteen tot het inzicht komen dat de Heer is verrezen, maar eerst gaan geloven wat Maria Magdalena hen heeft gezegd. Augustinus' uitleg moet het in de geschiedenis van de exegese daarom nogal eens afleggen tegen een andere die waarschijnlijk teruggaat op Johannes Chrysostomus. In zijn uitleg komen Petrus en die andere leerling anders dan Maria Magdalena wél tot het geloof in de verrijzenis van de Heer. Dat zij de Schriften nog niet hadden begrepen, slaat dan op het feit dat zij eerst moesten zien om te kunnen geloven. Wie de Schriften begrijpt, gelooft eerst om te kunnen zien. Niettemin lijkt de uitleg van Augustinus de moeite van het bewaren waard. Deze doet recht aan de bijzondere positie van Maria Magdalena in haar liefde en genegenheid voor de Heer en schept klaarheid in haar positie ten opzichte van Petrus en die andere leerling.

E. DE KRACHT VAN HET ZWAKKE GESLACHT

Vervolgens staat Augustinus stil bij het verdriet van Maria Magdalena: haar tranen vertroebelen weliswaar haar eigen ogen, maar zuiveren haar ogen van het hart. Zij doorstaat met glans een vergelijking met de mannelijke leerlingen. De mannen gaan immers naar huis na wat zij hebben gezien en geloofd. Maria Magdalena blijft echter huilend achter bij het graf²⁹. In de uitleg van Augustinus hadden de mannen geloof geschonken aan haar woorden. Maar omgekeerd kan Maria Magdalena niet geloven wat de mannen hebben gezien. Zij gelooft zelfs haar eigen ogen niet. Augustinus hierover: "De mannen gingen weg maar de vrouw bleef daar staan. Zij zocht het lichaam van Jezus onder tranen, zij weende bij het graf. De mannen waren minder bezorgd, sterker naar hun sexe maar zwakker in de liefde³⁰". En elders heet het: "De mannen gingen naar huis,

25. Joh 20,9.

26. *Io.eu.tr.* 120,9. Vgl. S. 229L,1 en 246,2.

27. Vgl. bijvoorbeeld Thomas van Aquino, *Reportationes in Evangelium Johannis* cp 20, lct 1.

28. Vgl. Nu 35,30, Dt 19,15 en Joh 8,7.

29. Vgl. Joh 20,10-11.

30. S. 229L,1.

maar het sterkere gevoel van het zwakkere geslacht bond de vrouw aan de plaats waar zij was. De ogen die de Heer hadden gezocht, lieten nu de vrije loop aan tranen. Meer bedroefd was zij dat Hij uit zijn graf was weggenomen dan dat Hij aan het kruis was doodgemaakt, omdat van zo'n meester wiens leven hun was afgenomen, zelfs geen graf meer restte. Zo hield de smart die vrouw gekluisterd aan het graf. 'En al schreiend boog zij zich en staarde in de grafspelonk³¹'. Waarom zij dit gedaan heeft, weet ik niet. Zij wist immers heel goed dat de gezochte daar niet was. Zij had toch zelf ook aan de leerlingen gemeld dat Hij daar vandaan was weggenomen en deze waren naar het graf gekomen en hadden niet alleen met kijken maar ook met binnengaan de Heer gezocht en niet gevonden. Wat moest het dan dat zij zich onder het schreien wederom naar het graf boog en naar binnen keek? Vond zij soms dat zij over zo iets verschrikkelijks haar eigen ogen en de ogen van de leerlingen niet gemakkelijk mocht geloven? Of heeft eerder een goddelijke aandrifft haar ziel bewogen om nog eens goed te zien? Want zij tuurde en zag toen 'op de plaats waar Jezus' lichaam gelegen had, twee in het wit geklede engelen zitten, één aan het hoofdeinde en één aan het voeteneinde³²'. Beduiden op die manier soms die engelen, dit zijn 'boodschappers' in onze taal, dat Christus' evangelie van hoofd- tot voeteneind, dat wil zeggen van begin tot einde moet worden verkondigd³³?' Terecht geloofde dus Maria Magdalena niet wat Petrus en die andere leerling hadden gezien. Die engelen hadden zich immers niet aan hen vertoond, maar zij vertoonden zich wel aan een vrouw. Voor Augustinus wederom een nadrukkelijke aanwijzing dat Maria Magdalena beter heeft willen zoeken³⁴. Hij vervolgt: "'Die engelen zeiden tot haar: Vrouw, waarom schreit ge? Zij antwoordde: Zij hebben mijn Heer weggenomen en ik weet niet waar zij Hem hebben neergelegd³⁵'. De engelen wensten geen tranen waar zij het als het ware op de lippen hadden vreugde te verkondigen. Want dit 'waarom weent ge?' bedoelden zij als een 'ween niet'. Maar zij dacht dat die engelen als onwetenden naar de oorzaak van haar tranen vroegen en deelde deze mee: 'Zij hebben mijn Heer weggenomen'. Haar Heer noemt zij het zielloze lichaam van haar Heer, het geheel noemend bij een deel zoals wij allen belijden dat Jezus Christus Gods enige Zoon en onze Heer, die natuurlijk gelijktijdig bestaat uit Woord, ziel en lichaam, is gekruisigd en begraven, ofschoon alleen het lichaam is begraven. 'En ik weet niet', zegt zij, 'waar zij Hem hebben neergelegd'. Dit was de hoofdoorzaak van haar verdriet, dat zij niet wist waarheen te gaan om haar verdriet te troosten³⁶'. In de uitleg van het feit dat Maria Magdalena schreit omdat haar Heer is weggenomen, wijst Augustinus er op dat zij zich opmerkelijk uitlaat in haar

31. Vgl. Joh 20,11.

32. Joh 20,12.

33. *Io.eu.tr.* 121,1.

34. Vgl. S. 229L,1. In het feit dat de vrouw beter zoekt naar Christus dan de mannen, leest Augustinus een omgekeerde verwijzing naar het paradijsverhaal. Daar zou door de vrouw de Heer eerder verloren zijn geraakt omdat door de vrouw de dood over de mens is gekomen. In deze passage vervult Maria Magdalena dus de omgekeerde rol van Eva.

35. Joh 20,13.

36. *Io.eu.tr.* 121,1.

verdriet. Zij heeft het over 'haar Héér', terwijl zij alleen bedoelt 'het lichaam van de Heer'. Augustinus wijst dan vervolgens op overeenkomstig taalgebruik in de geloofsbelijdenis van de kerk: 'Ik geloof in Jezus Christus ... die gestorven is en begraven'. Het gaat daarin ook alleen over het lichaam. Deze overeenkomst in zeggwijze van Maria Magdalena en de geloofsgemeenschap is opmerkelijk en karakteristiek bij Augustinus. Hij schroomt niet de geloofsgemeenschap als het ware in de rol van Maria Magdalena te laten kruipen op zoek naar de Heer.

F. BEKEERD TOT DE TUINMAN

Als Maria Magdalena zich omkeert, ziet zij Jezus als een tuinman staan³⁷. Is het opmerkelijk dat de evangelist Johannes het er niet over heeft dat Jezus aan Maria Magdalena verschijnt, maar dat zij Hem ziet in de gestalte van een tuinman? Augustinus spreekt hierover vol sympathie: "Welbeschouwd - als wij onszelf zien als zijn plantjes - is Christus ook werkelijk een tuinman. Is Hij niet de tuinman, die een mosterdzaadje zaaide, een minieme, maar uiterst levensvatbare kiem? Het groeide en schoot op en bracht zo'n grote boom voort, dat zelfs de vogels uit de lucht kwamen rusten op zijn takken. Jezus zegt zelf: 'Als u toch eens een geloof zou hebben als een mosterdzaadje³⁸'. Een mosterdzaadje lijkt nietig, niets is onbeduidender om te zien. Maar niets is ook zo sterk. Wat stelt het dus anders voor dan de geweldige gloed en de innerlijke kracht van het geloof, die in de kerk aanwezig zijn³⁹?" Augustinus lijkt hier als het ware te suggereren dat Maria Magdalena zich een goede leerling toont door Jezus als tuinman te zien.

G. DE TUINMAN ALS HEER

Augustinus' sympathie houdt ook stand bij zijn bespreking van de manier waarop zij de tuinman benadert. Maria Magdalena spreekt de tuinman aan met 'Heer' en zodra zij Jezus herkent, roept zij Hem aan met: 'mijn Leraar'⁴⁰. Dat is blijkbaar aanleiding om Maria Magdalena zwart af te schilderen. Een tuinman kon schijnbaar niet met eerbied worden aangesproken en de verzezen Heer als rabbi te beschouwen kon er blijkbaar ook niet meer mee door. Maar Augustinus verzucht hierover: "Laat niemand de vrouw er op lastig vallen dat zij een tuinman met 'heer' aansprak en Jezus slechts met 'leraar'. Want in het eerste geval stelde zij een vraag, in het tweede slaakte zij een kreet van herkenning. In het eerste geval was zij beleefd voor een mens aan wie zij iets verzoeken ging, in het tweede geval

37. Vgl. Joh 20,14-15.

38. Vgl. Mt 17,20.

39. S. 246,3. Voor de vertaling van de fragmenten uit Augustinus' sermoenen is dankbaar gebruik gemaakt van nog ongepubliceerd materiaal dat deel uitmaakt van een lopend vertaalproject. Hieraan wordt meegewerkt door de classici drs. Joost van Neer en drs. Paul Wammes, de theoloog dr. Martijn Schrama o.s.a. en de neerlandica drs. Anke Tigchelaar.

40. Vgl. Joh 20,15-16.

herinnerde zij zich de leraar, die haar had leren onderscheiden tussen goddelijke en menselijke dingen. Zij noemde iemand 'heer', wiens slavin zij niet was om door hem te komen tot de Heer van wie zij was. Want het woord 'heer' heeft een andere klank in de zin 'zij hebben mijn Heer weggenomen', dan in de zin 'Heer, als gij hem hebt meegenomen'⁴¹. Niettemin gebeurt het ook dat Augustinus zich enigszins kritisch uitlaat over de bezorgdheid van Maria Magdalena om het gestorven lichaam van Jezus: "Zij meende dat Hij de tuinman was, en zei: 'Heer,' - dat zei ze uit vleierij, omdat zij om een gunst vroeg - 'als u Hem heeft weggehaald, laat mij dan zien, waar u Hem heeft neergelegd, zodat ik Hem kan meenemen.' Alsof zij wilde zeggen: 'Voor mij is Hij belangrijk, voor u niet.' Beste vrouw, u denkt wel dat de dode Christus voor u belangrijk is, maar u moet de levende herkennen. U bent op zoek naar een dode. De Heer zag dat Hij als dode werd gezocht. Wij zouden aan een dode echter niets hebben, als Hij niet uit de doden was opgestaan. Hij werd als dode gezocht, maar liet zien dat Hij leefde⁴²".

H. GEROEPEN BIJ DE NAAM

Jezus geeft zich als levende te kennen aan Maria Magdalena niet zozeer door haar te verschijnen, maar door haar bij haar naam te roepen en haar te onderrichten. Augustinus onderkent de bijzondere betekenis van het feit dat Maria zich herkend weet, als zij bij name is geroepen. "De Heer leefde en hoe! Hij noemde haar zelfs bij haar naam: 'Maria.' ... Een tuinman kon immers zeggen: 'Wie zoekt u? Waarom huilt u?', maar 'Maria' kon niemand anders zeggen dan Christus zelf. Hij die haar naar het Rijk kon hemelen riep, noemde zelf haar naam⁴³".

I. BEKEERD TOT DE LERAAR

Bij het horen van haar naam keert Maria Magdalena zich om. Een argeloze lezer(-es) ontgaat het gemakkelijk dat Maria Magdalena zich op dit moment in het verhaal van het evangelie voor de tweede maal omkeert. Als het iemand wel is opgevallen, moet men wellicht concluderen dat Magdalena zich wederom naar het graf heeft toegewend en de Heer aanspreekt met de rug naar Hem gekeerd. Dat kan natuurlijk niet de bedoeling zijn. Augustinus hierover: "Hoe bedoelt men dat die vrouw die zich reeds had omgekeerd om Jezus te zien toen zij Hem nog voor tuinman hield en met Hem woorden wisselde, zich wederom tot Jezus keerde om hem te zeggen: 'Rabboeni'? Dat zij Hem eerst lichamenlijk toegewend Hem voor de verkeerde hield, daarna Hem geestelijk toegewend erkende voor wie Hij was⁴⁴".

41. *Io.eu.tr.* 121,3.

42. S. 246,3.

43. S. 246,3.

44. *Io.eu.tr.* 121,2.

J. MET DE LERAAR IN DISPUUT

Dan wordt zij door Jezus onderricht: 'Raak Mij niet aan, want Ik ben nog niet opgestegen naar mijn Vader, maar ga naar mijn broeders en zusters en zeg hun: Ik stijg op naar mijn Vader en uw Vader, naar mijn God en uw God'⁴⁵. Dit onderricht van Jezus geldt als laatste en belangrijkste onderdeel van Augustinus' bespiegelingen rond Maria Magdalena. Alle keren als hij deze evangelieperikoop bespreekt, krijgt dit gedeelte van het verhaal uitvoerige aandacht. Soms beperkt Augustinus zich zelfs tot een bespreking van deze ene zin. Deze passage lijkt hem duidelijk favoriet. Dat heeft ook van doen met zijn overtuiging dat nu Jezus als 'rabbi' is aangesproken, deze zich niet meer als tuinman aan Maria Magdalena maar als leraar ontpopt⁴⁶. Het gevolg is dat Maria Magdalena niet meer een dienaar is zoals wellicht tijdens het leven van Jezus op aarde het geval was, maar in de leerlingenkring blijkt opgenomen. In grote lijnen komt Augustinus' behandeling steeds op het zelfde neer. Toch is het goed de gedachtengang bij dit evangelievers een keer nauwkeurig te reconstrueren. Er is sprake van een kort theologisch dispuut.

Het probleem is dat Jezus' onderricht aan Maria Magdalena gemakkelijk bron is voor misverstand. 'Raak Mij niet aan, want Ik ben nog niet opgestegen naar de Vader,' wordt hiermee niet gesuggereerd dat Jezus wel is aan te raken eenmaal opgestegen bij de Vader? Rakelings dichtbij op aarde is Jezus niet aan te raken; hoog opgestegen bij de Vader wel?

Het probleem wordt vervolgens aangescherpt: na de verrijzenis en vóór de hemelvaart is Jezus door zijn leerlingen aangeraakt. De evangelist Lucas vertelt immers hoe de leerlingen, in angst en beven bij Jezus' verschijnen, van Hemzelf de opdracht krijgen Hem te betasten en te voelen hoe er sprake is van een verrezene van vlees en bloed⁴⁷. Bovendien getuigt Johannes ervan dat Thomas een herkansing krijgt op de achtste dag⁴⁸. Ook Thomas mag Jezus aanraken⁴⁹.

Voor sommigen is deze tegenwerping aanleiding het probleem opnieuw te formuleren: Het is mannen blijkbaar wel toegestaan Jezus aan te raken, maar vrouwen niet. Deze oplossing komt Augustinus zeer onwaarschijnlijk voor. Jezus is immers na de verrijzenis en voor de hemelvaart door vrouwen aangeraakt en onder deze vrouwen bevond zich Maria Magdalena zelf⁵⁰. De evangelist Matteüs bericht hierover dat de vrouwen Jezus' voeten omklemden en Hem aanbadend⁵¹.

De oplossing van het probleem kan volgens Augustinus worden gevonden door af te zien van het letterlijke verstaan van Jezus' woorden. Als men dat niet doet, raakt men verstrikt in tegenstrijdigheden als hierboven beschreven. Durft men echter op zoek te gaan naar diepere dimensies van de tekst, dan dagen nieuwe perspectieven. Augustinus doet daarom het voorstel het woord *tangere* als *credere* op te vatten. Jezus zegt dus tegen

45. Vgl. Joh 20,17.

46. Vgl. *Io.eu.tr.* 121,3.

47. Vgl. Lc 24,36-43.

48. Vgl. Joh 20,24-29.

49. Vgl. *Io.eu.tr.* 121,3.

50. Vgl. Mt 28,9.

51. Vgl. *Io.eu.tr.* 121,3.

Maria Magdalena zoiets als: 'Je gelooft Me niet, want Ik ben nog niet opgestegen naar mijn Vader.' Zo'n interpretatie kan natuurlijk niet op goed geluk. Augustinus' argumenten zijn van tweeërlei aard. Hij probeert met behulp van een andere evangelietekst aannemelijk te maken dat geloven de overdrachtelijke betekenis van aanraken kan zijn. Vervolgens geeft hij aan hoe door de voorgestelde betekenis de communicatie tussen de evangelietekst en de luisteraar wordt hersteld.

Het is van belang om op te merken dat Augustinus in zijn argumentatie voor de opvatting dat Jezus echt aanraken hetzelfde is als in Hem te geloven, zich nergens baseert op een verwijzing naar het verhaal van de boetvaardige zondares uit Lc 7,36-50⁵². De tegenwoordig als achterhaald beschouwde identificatie tussen deze vrouw en Maria Magdalena die in de geschiedenis van de exegese vanaf Gregorius de Grote in het westen zo hardnekkig is bewaard gebleven, komt in elk geval niet bij Augustinus voor. Deze vrouw mengt zich tussen Jezus' en zijn farizeïsche gastheer, wast met haar tranen Jezus' voeten, droogt ze met haar haren af, kust de voeten van Jezus en zalft ze met balsem uit een albasten vaas. Als de farizeeër haar gadeslaat, denkt hij bij zichzelf: Als Jezus een profeet was, zou Hij weten wat voor een vrouw Hem nu aanraakt: het is immers een zondares⁵³. Augustinus vergelijkt de farizeeër dan met weerbarstigen. Jesaja beschuldigt zulke mensen ervan te zeggen: 'Ga weg van mij, raak mij niet aan, want ik ben rein'⁵⁴. Op die manier loert bijna het gevaar beide passages over de boetvaardige zondares en die over Maria Magdalena voor wat betreft idioom met elkaar in verband te brengen. Maar Augustinus doet dat niet⁵⁵.

Het verhaal waarnaar Augustinus dikwijls verwijst om te laten zien dat in Jezus geloven hetzelfde inhoudt als Hem echt aan te raken, is dat over de bloedvloeiende vrouw. "Aan de hand van het bekende verhaal van de vrouw, die de zoom van Christus' kleed aanraakte en genezen werd, kunnen we, denk ik, gemakkelijk begrijpen dat aanraken gelijk is aan geloven. U herinnert zich het evangelie⁵⁶. De Heer Jezus Christus ging op weg om de dochter van de overste van de synagoge te bezoeken. Over haar werd eerst gemeld dat ze ziek, later dat ze dood was. Toen Hij voortging, kwam er van achteren een vrouw naar Hem toe, die al twaalf jaar lang aan bloedvloeïng leed en al haar geld had besteed aan dokters, die haar wel behandelden maar geen genezing brachten. Zij zei bij zichzelf: 'Als ik de zoom van zijn mantel kan aanraken, zal ik genezen zijn'. Alleen dat te zeggen, was al aanraken. Luister nu naar de betekenis. Toen zij was genezen zoals haar geloof verwacht had, zei de Heer Jezus Christus: 'Iemand heeft Mij

52. De boetvaardige zondares die Jezus voeten zalft, is in de loop van de geschiedenis door een soortgelijke vertelling met de Maria in het huis van Lazarus uit Joh 12,1-11 geïdentificeerd geraakt en verbonden met de figuur van Maria Magdalena.

53. Vgl. Lc 7,30: *Hic si esset propheta, sciret utique quae et qualis est mulier quae tangit eum, quia peccatrix est.*

54. Vgl. Js 65,5: *Longe recede a me, noli me tangere quoniam mundus sum.* Vgl. S. 99,2.

55. Vgl. *Cons.eu.* 2,79,154.

56. Vgl. Mt 9,20-22, Mc 5,25-34 en Lc 8,43-48.

aangeraakt'. De leerlingen zeiden: 'De menigte dringt zich aan U op en U zegt: 'Iemand heeft Mij aangeraakt'? Hij antwoordde: 'Iemand heeft Mij aangeraakt, want Ik heb een kracht van Mij voelen uitgaan.' De genade is van Hem uitgegaan om haar te genezen, niet om Hem te verzwakken. De leerlingen zeggen dus: 'De menigte dringt zich aan U op en van al die mannen en vrouwen voelde U er één?' Zijn antwoord luidt: 'Iemand heeft Mij aangeraakt'. De mensen dringen zich op, de vrouw raakte aan⁵⁷'. In deze betekenis dus, waarin we zien dat het aanraken door de vrouw gelijk is aan geloven, werd tegen Maria gezegd: 'Raak Mij niet aan'. Daarmee is het bovengestelde probleem opgelost. Ware aanraking heeft dus weinig met lichamen contact, nog minder met de sekse maar alles met geloof van doen.

Met de uitleg van wat Jezus aanraken betekent, legt Augustinus nieuwe perspectieven open van het evangelieverhaal. Maria Magdalena leert in deze ontmoeting Jezus op een andere manier dan lichamen te raken. Zij wordt nu aangespoord de Heer ook geestelijk te raken. Dat wil niet zeggen dat de lichamen aanraking heeft afgedaan. Maar ook deze krijgt een nieuw perspectief. Wie de Heer na zijn sterven en verrijzen lichamen wil aanraken, wordt er op gewezen de hongerigen te voeden, de dorstigen te lessen, de vreemdelingen op te nemen, de naakten te kleden, en de zieken en gevangenen te bezoeken⁵⁸. De geestelijke aanraking van de Heer omvat echter niet alleen het lichaam, maar heel zijn wezen. Augustinus hierover: "Jezus heeft een dergelijk geloof van ons in Hem gevraagd, dat men zou belijden dat Hij en de Vader een eenheid zijn. Want met een diep aanvoelen van wie Jezus is, stijgt men als het ware tot de Vader op die zo zeer in Christus is gevorderd dat men Hem als de gelijke van de Vader erkent. Op geen andere wijze wordt Jezus aangeraakt, dat wil zeggen geloofd, zoals het hoort. Mogelijk omsloot het geloof van Maria nog niet de overtuiging dat Jezus de gelijke van de Vader was⁵⁹". Jezus onderricht Maria Magdalena dus zijn verheffing door, gelijkheid aan en eenheid met zijn Vader. Zij wordt onderricht in het diepste geheim van de Heer en krijgt op die manier zelf ook deel aan de verrijzenis. De verrijzenis van de Heer wordt ons bekendgemaakt als een beeld van onze innerlijke verrijzenis. Augustinus ziet Jezus' onderricht tot Maria Magdalena ook vertolkt door Paulus: 'Als gij dan met Christus ten leven zijt gewekt, zoek wat boven is, daar waar Christus zetelt aan de rechterhand Gods. Zin op het hemelse, niet op het aardse⁶⁰'.

Augustinus bewerkt met deze uitleg van wat echt aanraken is, niet alleen dat de paradox van Jezus' uitspraak is opgeheven en dat de tegenstrijdigheid tussen de berichten uit de verschillende evangeliën is opgelost. Maar nog belangrijker is dat Augustinus gelovigen de gelegenheid biedt om zelf deel te nemen aan dit evangelieverhaal. Door te geloven in Jezus' verheffing tot de Vader wordt het niet alleen Maria Magdalena, maar ook aan hen - of misschien beter: aan ons - gegund de Heer vast te houden en ons rechtstreeks met Hem verbonden te weten⁶¹. Wij hoeven ons dus niet

benadeeld te voelen tegenover iemand als Maria Magdalena, omdat zij de Heer met eigen ogen heeft ontwaard en wij niet. Augustinus kan zo Maria Magdalena als beeld van de kerk zien. Hij beschouwt haar één keer als beeld van de kerk uit de heidenen, die immers ook pas in Christus heeft geloofd nadat Hij daadwerkelijk was opgestegen tot de Vader⁶². Maar meestal wordt Maria Magdalena door Augustinus als beeld van de hele kerk gezien. "De kerk dus, door Maria Magdalena vertegenwoordigd, moet horen wat Maria hoorde. Als we geloven, kunnen wij allemaal aanraken. Hij is al opgestegen naar de Vader en zit aan de rechterhand van de Vader. Vandaag belijdt de hele kerk dit: "Hij is opgestegen ten hemel, zit aan de rechterhand van de Vader⁶³".

CONCLUSIE

In het bovenstaande heb ik duidelijk willen maken hoe rijk de gedachten zijn die Augustinus over Maria Magdalena heeft gekoesterd. Kort samengevat luidt de conclusie in negatieve zin dat Augustinus Maria Magdalena niet identificeert met de boetvaardige zondares uit Lucas 7. In positieve zin kan worden gezegd dat Maria Magdalena de Heer vurig heeft bemind. Dat blijkt op drie manieren: zij kan de Heer als de hare beschouwen: zij spreekt over MIJN Heer; zij blijft huilen bij het graf als Petrus en die andere leerling weer naar huis zijn teruggekeerd; haar verschijnen engelen die juist tevoren aan de mannen op dezelfde plaats niet waren verschenen.

Maria Magdalena fungeert in Joh 20 volgens Augustinus tot tweemaal toe als gezondene voor Petrus en Johannes: met betrekking tot het bericht dat het lichaam van de Heer uit het graf is weggenomen; en in haar berichtgeving aan de twaalf dat zij de Heer heeft gezien die tot haar sprak. Maria Magdalena toont zich een goede leerlinge van Jezus. Dat blijkt uit het feit dat zij zich tot tweemaal toe bekeert tot de Heer: lichamen en geestelijk. Bovendien heeft zij Jezus' gelijkenissen over de zaaiër en het zaad op een bijzondere wijze verwerkt en eigen gemaakt door de Verrezenen eerst voor een tuinman aan te zien. Ten derde belijdt zij Jezus als leraar. En ten slotte ontvangt zij terstond als leerlinge het onderricht dat Jezus aanraken het geloof omvat dat de Zoon gelijk is aan de Vader. Maria Magdalena kan volgens Augustinus op twee manieren als beeld van de kerk fungeren. Door haar manier van spreken: weggenomen is 'haar Heer' als uitdrukking van 'het lichaam van de Heer', zoals de kerk belijdt dat de Heer geleden heeft, gestorven en begraven is als uitdrukking van wat met het lichaam van de Heer is gebeurd. Maria Magdalena functioneert als beeld van de kerk door het haar toevertrouwde inzicht dat de Heer is aan te raken door Hem als gelijke aan de Vader te belijden.

57. S. 245,3.

58. Vgl. S. 229K,1.

59. *Io.eu.tr.* 121,3.

60. Kol 3,1-2; vgl. *Trin* 4,3,6.

61. Vgl. S. 243,2.

62. Vgl. *Io.eu.tr.* 121,3.

63. S. 245,4.

In de theologie wordt tegenwoordig geleerd dat de eerste vraag over de verrijzenis van Jezus Christus niet gericht moet zijn op wat is gebeurd met het dode lichaam in het graf, maar wat is geschied met hen die Jezus heeft achtergelaten. Johannes vermeldt tot twee keer toe dat Maria Magdalena zich omkeert. Augustinus maakt op bijzondere wijze duidelijk hoe Maria Magdalena zich ontpopt tot een betrouwbare leerlinge van Jezus. Aan haar wordt Jezus' hartsgeheim dan ook als eerste onderricht.

